Ministerieel besluit tot definitieve bescherming als monument van het Spaans Toreken in Niel

DE VLAAMSE MINISTER VAN FINANCIËN EN BEGROTING,
WONEN EN ONROEREND ERFGOED,

Gelet op het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, artikel 6.1.1;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 25 juli 2014 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, artikel 6, 1°;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 2 oktober 2019 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, artikel 8, §1, 2°;

Gelet op het ministerieel besluit van 5 maart 2020 tot voorlopige bescherming als monument van het Spaans Toreken in Niel;

Gelet op het openbaar onderzoek dat gehouden is van 1 juni 2020 tot en met 30 juni 2020 en waarvan de behandeling is opgenomen in bijlage;

Overwegende dat het waarderend onderzoek, waarvan de resultaten zijn opgenomen in het beschermingsdossier, de erfgoedwaarde van het Spaans Toreken in Niel aantoont;

Overwegende dat het Spaans Toreken van algemeen belang is omwille van de historische, architecturale en archeologische waarde;

Overwegende dat het Spaans Toreken als monument historische waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:
Het Spaans Toreken is een woontoren die in de periode 1450-1550 werd gebouwd, wellicht door een plaatselijke heer. De woontoren staat op een afgevlakte motte, eertijds omgracht en met een neerhof aan de westzijde. Deze aanleg wijst op een oorsprong van de site die nog verder opklimt dan de vijftiende eeuw, mogelijk tot de twaalfde eeuw. Het Spaans Toreken is als vermoedelijk overblijfsel van een heerlijke verblijfplaats nauw verbonden met de geschiedenis van het dorp Niel. Het Spaans Toreken bezit daarom een historische waarde.
Tot de reeds beschermde motteheuvels in Vlaanderen behoren zowel verlaten mottes zonder bebouwing als waterkastelen waar de middeleeuwse motte door de latere bebouwing van de site niet meer volledig herkenbaar is. Door de kleinschaligheid van de bebouwing, die na de bouw van de woontoren in de late middeleeuwen niet meer werd uitgebreid, is het verhoogde wooneiland van het Spaans Toreken nog steeds herkenbaar. De ensemblewerking van de site, waar een nog herkenbare motte samengaat met een laatmiddeleeuwse woontoren, versterkt de historische waarde van het Spaans Toreken.
Uit de naam blijkt de associatie die traditioneel in Niel wordt gemaakt tussen het Spaans Toreken en de godsdiensttroebelen op het einde van de zestiende eeuw. Uit historische bronnen blijkt dat de woontoren door de inwoners van Niel werd gebruikt als een versterkte schuilplaats tegen de geuzen in de streek. De historische waarde van het Spaans Toreken wordt daarom ook bepaald door zijn plaatselijke belang tijdens de Tachtigjarige oorlog, toen de Spanjaarden in de Rupeldorpen versterkingen oprichtten ter verdediging van Antwerpen. Van de Spaanse schansen en forten langs de Rupel is zeer weinig bewaard. Het Spaans

Toreken is daarmee een zeldzame architecturale getuige van de Tachtigjarige oorlog in de Rupelstreek;

Overwegende dat het Spaans Toreken als monument architecturale waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:
Het Spaans Toreken heeft een architecturale waarde. Het is een herkenbaar en representatief voorbeeld van een donjon of woontoren, een type gebouw dat in Vlaanderen gebruikelijk was van de elfde tot de eerste helft van de zestiende eeuw. Dergelijke woontorens werden gebouwd door de adel, niet alleen om in te wonen maar ook als uitdrukking van de adellijke status. Het weerbare karakter van de architectuur zette deze status in de verf.
De bewaring en de leesbaarheid van de reeds beschermde donjons in Vlaanderen is gevarieerd. Soms is de woontoren nog volledig in opstand bewaard en zichtbaar, terwijl in andere gevallen de donjon fragmentarisch overleeft tussen latere aanbouwsels. In nog andere gevallen is de donjon wel herkenbaar, maar dan in een historiserend gerestaureerde toestand. Het Spaans Toreken behoort tot de beperkte groep van de vrijstaande donjons, waarvan er momenteel 20 als monument zijn beschermd. In tegenstelling tot de donjons die nadien werden geïncorporeerd in latere uitbreidingen, is de architectuur van het Spaans Toreken door de afwezigheid van latere aanbouwen volledig leesbaar.
Ondanks enkele latere aanpassingen en de niet optimale bouwfysische toestand is de oorspronkelijke architectuur van het Spaans Toreken in grote mate bewaard. Dit omvat de kenmerkende bouwmaterialen (baksteen, kalksteen uit het Brusselse) en bouwelementen (de traptoren, de kloostervensters en de deuropening, het lijstwerk, de schietgaten en canonnières). Ook van de houten balklaag en dakkap zijn delen bewaard. Het Spaans Toreken is ook nooit historiserend gerestaureerd. Het Spaans Toreken bezit dus een hoge materiële authenticiteit die de architecturale waarde versterkt;

Overwegende dat het Spaans Toreken als monument archeologische waarde bezit die als volgt wordt gemotiveerd:
Het Spaans Toreken is een site met walgracht waarvan de oorsprong minstens opklimt tot de late middeleeuwen, misschien nog tot de twaalfde eeuw. Hierop wijzen de aarden verhevenheid, mogelijk het afgevlakte overblijfsel van een motte, en de vroegere walgracht, die cartografisch is geattesteerd en nog herkenbaar is in het microreliëf. De ondergrond van de site kan sporen, structuren en artefacten bevatten die gerelateerd zijn aan de geschiedenis van het Spaans Toreken. Uit onderzoek van sites met walgracht en mottes in Vlaanderen bleek meermaals de aanwezigheid van archeologische sporen in de bodem. Het Spaans Toreken bezit daarom een archeologische waarde,

BESLUIT:

Artikel 1. Met toepassing van artikel 6.1.1 tot en met artikel 6.1.11 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en artikel 6.2.1 van het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 worden de volgende onroerende goederen definitief beschermd als monument:
het Spaans Toreken, Heideplaats 39 in Niel, bekend ten kadaster: Niel, sectie A, perceelnummers 338D, 340B en 622/A.

De definitief beschermde onroerende goederen zijn aangeduid op het plan dat als bijlage bij dit besluit wordt gevoegd.

De fotoregistratie van de fysieke toestand van de definitief beschermde goederen wordt als bijlage bij dit besluit gevoegd.

Art. 2. Het monument heeft de volgende erfgoedwaarden:
1) historische waarde;
2) architecturale waarde;
3) archeologische waarde.

De erfgoedelementen en de erfgoedkenmerken van het monument zijn:

1) het Spaans Toreken staat op een lichte verhevenheid. Deze aarden ophoging is mogelijk het afgevlakte restant van een motteheuvel. Rond het Spaans Toreken is de verzinking van de verdwenen gracht rond de verhevenheid nog herkenbaar;
2) het grasveld ten noorden van het Spaans Toreken behoort tot de historische kasteelsite van het Spaans Toreken. Hier lag de noordelijke arm van een grote walgracht. In het grasveld is microreliëf aanwezig, misschien van deze verdwenen walgracht;
3) het Spaans Toreken is een donjon of woontoren uit ongeveer 1450-1550. Het gebouw heeft een vierkante plattegrond van 6,5 op 6,5 m. Het bestaat uit een half verzonken kelderverdieping, een gelijkvloerse verdieping en een zolderruimte. De deuropening in de zuidgevel is bereikbaar via een helling. Tegen de zuidoostelijke hoek van het gebouw staat een zeshoekige traptoren;
4) het Spaans Toreken is gebouwd in baksteen met verwerking van Brusselse kalksteen voor de hoeken, de omranding van de venster- en deuropeningen, de sluitstenen van ontlastingsbogen, de lijsten en de lateien, de schietgaten en de canonnières. Op de buitengevels zijn trekankers aangebracht, ter hoogte van de balklaag van de gelijkvloerse verdieping;
5) in de noordgevel bevindt zich de oorspronkelijke kelderopening. De nadien gedichte opening heeft een dorpel in zandkalksteen en een latei in blauwe hardsteen. Boven de latei is er een bakstenen ontlastingsboogje;
6) de buitengevels van de gelijkvloerse verdieping tonen een afwisseling van canonnières en grotendeels gedichte kloostervensters. De canonnières bestaan uit een kruisvormige schietspleet voor boogschutters bovenaan en een ronde geschutsopening onderaan. De kloostervensters bevatten een middenregel en latei in zandkalksteen, en een bakstenen ontlastingsboog. Op de hoeken van de gevels zijn kleine schietgaten ingewerkt;
7) de noordelijke langsgevel en westelijke puntgevel bevatten elk twee canonnières en één kloostervenster. In de verbouwde oostelijke puntgevel is maar één canonnière bewaard. De zuidgevel bevat een deuropening onder een korfboog, met een bakstenen dorpel. Er zijn twee vensteropeningen: een klein venster boven de deur en een kloostervenster aan de linkerzijde van de deur;
8) ter hoogte van de zolderverdieping zijn er eveneens canonnières. Ze bevinden zich boven de lijst in zandkalksteen die de gelijkvloerse verdieping afbakent van de zolderverdieping. Boven de deuropening in de zuidgevel bevindt zich een oorspronkelijk, thans gedicht, zoldervenster. In de geveltoppen bevinden zich kleine vensteropeningen;
9) de traptoren wordt door een zandkalkstenen waterlijst in twee bouwlagen verdeeld. Ook de traptoren is voorzien van canonnières, meestal twee per zijde, boven en onder de waterlijst. De vensteropening in de traptoren naast de zuidgevel is mogelijk een latere aanpassing, ter vervanging van een canonnière;
10) de kelder is toegankelijk via twee bakstenen trappen: de wellicht oorspronkelijke keldertrap aan de westzijde en een trap in de zuidoosthoek. De kelder is een tweebeukige ruimte met tongewelven (west-oost georiënteerd). In het tongewelf van de noordbeuk bevindt zich de uitsparing van het gedichte keldergat in de noordgevel;
11) de gelijkvloerse ruimte was oorspronkelijk de ontvangstruimte, al dan niet met woongelegenheid, van de donjon. In de noordwest-, noordoost- en zuidwesthoek bevinden zich schietgaten. In de zuidoosthoek bevindt zich de doorgang naar de traptoren;
12) de balklaag van de gelijkvloerse verdieping is origineel. De ruimte wordt van west naar oost overspannen door een moerbalk op sleutelstukken met peerkraalprofiel. In de oostmuur rust de moerbalk op een geprofileerde kraagsteen in zandkalksteen. De met toognagels vastgezette kinderbalken zijn origineel;
13) op de zolderverdieping zijn resten van de oorspronkelijke dakkap bewaard: het schaargebint op de trekbalk en de flieringen op windschoren. De trekbalk ligt dwars op de moerbalk van de onderliggende balklaag. De onderdelen van het schaargebint zijn gepend met toognagels;
14) in de ondergrond van het Spaans Toreken en zijn omgeving bevinden zich mogelijk archeologische structuren, sporen en artefacten.

Art. 3. Voor het beschermde monument gelden de volgende beheersdoelstellingen:
1) de algemene doelstelling van de bescherming is het behoud van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen die de basis vormen voor de erfgoedwaarden. Dit veronderstelt het behoud van de herkenbaarheid en de leesbaarheid van het bouwvolume en de vormentaal van het Spaans Toreken. Indien mogelijk gaat bewaren voor op vernieuwen;
2) de bescherming beoogt ook het behoud van de ensemblewaarde van het microreliëf (de aarden verhevenheid en de verzinking van de vroegere omgrachting) en het Spaans Toreken;
3) om verder bouwfysisch verval tegen te gaan is consolidatie van het Spaans Toreken noodzakelijk;
4) de inbreng van een functie in het Spaans Toreken is mogelijk en verdient zelfs aanbeveling, met het oog op de bewaring van het gebouw. Een nieuw gebruik mag de draagkracht van het gebouw echter niet overstijgen. Daarom moet worden uitgegaan van een bestemming die zo minimaal mogelijk ingrijpt in de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen van het Spaans Toreken, voor zover de bouwfysische toestand dit toelaat;
5) gedemonteerde onderdelen van het Spaans Toreken worden bij voorkeur hergebruikt, voor zover hun materiële toestand dit toelaat;
6) het historisch en archeologisch waardevolle microreliëf in de omgeving van het Spaans Toreken (de verhevenheid waar het Spaans Toreken op gebouwd is en het verzonken tracé van de verdwenen gracht) blijft behouden;
7) het beheer en het gebruik van de twee percelen in de bescherming gaat uit van de vrijwaring van het archeologisch potentieel. Ingrepen in de bodem worden voorafgegaan door een archeologisch onderzoek;
8) voornoemde beheersdoelstellingen zijn ontstaan op basis van onderzoek in situ, literatuur- en archiefonderzoek. Dit sluit niet uit dat bij toekomstige werken en verder onderzoek gegevens bekend worden die ertoe leiden dat de omschreven beheersdoelstellingen kunnen worden verfijnd, genuanceerd of aangepast.

Art. 4. De zakelijkrechthouder en de gebruiker van het beschermde monument zijn verplicht de instandhouding en het onderhoud ervan te verzekeren door:
1) het goed als een goede huisvader te beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen te nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
2) de toestand van het goed regelmatig te controleren;
3) regulier onderhoud uit te oefenen;
4) onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen te nemen in geval van nood.

Art. 5. Voor de volgende handelingen aan het beschermde monument moet een toelating worden aangevraagd:
1) het plaatsen, slopen, verbouwen of heropbouwen van een constructie;
2) het verwijderen, vervangen, wijzigen of verstevigen van constructieve elementen;
3) het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting;
4) het uitvoeren van de volgende werken aan het dak en de buitenmuren van constructies:
    a) het verwijderen, vervangen of wijzigen van dakbedekking en gootconstructies;
    b) het verwijderen van voegen en het hervoegen;
    c) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van de kleur, textuur of samenstelling van de afwerkingslagen;
    d) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van buitenschrijnwerken, deuren, ramen, luiken, poorten, inclusief de al dan niet figuratieve beglazing, beslag, hang- en sluitwerk;
    e) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van aard- en nagelvaste elementen, smeedijzer en beeldhouwwerk, inclusief nieuwe toevoegingen;

f) het aanbrengen, vervangen of wijzigen van opschriften, publiciteitsinrichtingen of uithangborden, met uitzondering van verkiezingspubliciteit en met uitzondering van publiciteitsinrichtingen, waarbij wordt bekendgemaakt dat het goed te koop of te huur is, op voorwaarde dat de totale maximale oppervlakte niet meer bedraagt dan 4 m²;

5) het uitvoeren van de volgende omgevingswerken:
   a) het plaatsen of wijzigen van bovengrondse nutsvoorzieningen en leidingen;
   b) het plaatsen van ondergrondse leidingen;
   c) graafwerken in functie van het bouwen, verbouwen of heropbouwen van constructies;
   d) het aanplanten, vellen, rooien en ontstronken van bomen;
   e) het plaatsen of wijzigen van afsluitingen, met uitzondering van gladde schrikdraad en prikkeldraad ten behoeve van veekering;
   f) het aanleggen, structureel en fundamenteel wijzigen of verwijderen van wegen en paden;
   g) het aanleggen of wijzigen van verharding met een minimale gezamenlijke grondoppervlakte van 30 m² of het uitbreiden van bestaande verhardingen met minimaal 30 m², met uitzondering van verhardingen geplaatst binnen een straal van 30 meter rond een vergund of een vergund geacht gebouw;
   h) het plaatsen of wijzigen van straatmeubilair, met uitzondering van niet-aard- en niet-nagelvaste elementen en verkeersborden vermeld in artikel 65 van het Koninklijk Besluit van 1 december 1975 houdende algemeen reglement op de politie van het wegverkeer en van het gebruik van de openbare weg;
   i) het aanleggen van sport- en spelinfrastructuur of parkeerplaatsen;

6) het uitvoeren van de volgende handelingen in het interieur van het beschermd monument:
   a) het uitvoeren van destructief materiaaltechnisch onderzoek;
   b) het uitvoeren van structurele werken en het toevoegen van nieuwe structuren;
   c) het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting;
   d) het verwijderen, vervangen of wijzigen van plafonds, gewelven, vloeren, trappen, binnenschrijnwerken, inclusief de al dan niet figuratieve beglazing, lambrisering, beslag, hang- en sluitwerk, en van de waardevolle interieurdecoratie;
   e) het bepleisteren van niet-bepleisterde elementen of het bepleisteren met een andere samenstelling of textuur, alsook het ontpleisteren van bepleisterde elementen;
   f) het beschilderen van ongeschilderde elementen of het schilderen in andere kleuren of kleurschakeringen of met een andere verfsoort dan de aanwezige.

Er is geen toelating vereist voor het onmiddellijk nemen van passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen in geval van nood, noch voor de uitvoering van regulier onderhoud.

Brussel,

De Vlaamse minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed,

Matthias DIEPENDAELE